

B.MƏMMƏDOVA*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent***Azərbaycan Dillər Universiteti***(Bakı şəh., R. Behbudov küç., 60)*

V.F.HUMBOLDTUN İDEYALARININ “DİL KİMLİYİ” NƏZƏRİYYƏSİNİN FORMALAŞMASINDAKI ROLUNA DAİR (Humboldt antinomiaları kontekstində)

*Açar sözlər: V.F.Humboldt, dil kimliyi nəzəriyyəsi, L.Vaysqerber, neohumboldtçuluq**Ключевые слова: В.фон Гумбольдт, теория языковой личности, Л.Вайсгербер, неогумбольдтианство**Key words: Wilhelm von Humboldt, “language personality” theory, Leo Weisgerber, Neo-Humboldtian linguistics*

Yaradıcı şəxslərin təkrarsız üslub özəlliklərinin müasir dilçilik elminin yeni təhlil konsepsiyaları platformunda dəyərləndirilməsi bu sahədə bir çox yeni aspektlərin müəyyənəşdirilməsinə imkan verir. Bildiyimiz kimi, ənənəvi olan “üslub”, “mikroüslub” formatlarındakı araşdırmalar bəzi hallarda fərdin nitq strategiyasındakı prioritetlərinin kökünü, mahiyyətini müəyyənəşdirməkdə, izah etməkdə yetərli olmur. Koqnitiv dilçilik sahəsində yeni tədqiqat istiqamətinin, yəni “dil kimliyi” konsepsiyasının (əslində daha öncə adı qeyd edilən bütün təhlil formatlarını da ehtiva etməklə bərabər, daha yeni əlavə araşdırma platformunun simbiozunun) meydana çıxması, heç şübhəsiz ki, bu baxımdan dövrün, zamanın tələbi kimi qaçılmaz idi. Dil kimliyi probleminin ən maraqlı reallaşma sahələrindən biri, şəksiz ki, yaradıcı şəxslərin təkrarsız bədii üslub özəllikləri ilə bağlıdır. A.Qurbanov haqlı olaraq qeyd edir: “Bədii ədəbiyyat dil sahəsində geniş novatorluq meydanadır. Burada mövcud söz və ifadələrə yeni məna vermək, söz və ifadəyə emosional çalarlıq gətirmək və bunları çox müxtəlif formalarda, müxtəlif məqam və vəziyyətdə işlətmək olur. Bədii ədəbiyyatda ayrı-ayrı sözlərdən yeni mənalarda istifadə olunması onların məcazi məna kəsb etməsi imkanları ilə bağlıdır” (kursiv bizimdir. – B.M.) (1, s.189). Doğrudan da, bədii ədəbiyyatda müəyyən trafaret, şablon qəlibinin gözlənilməsi labüdlüyü yaşamadığından burada müəllifin dil kimliyinin real ifadəsi üçün geniş reallaşma sahəsi və həmin kimliyin verbal representasiyası üçün zəngin dil inventarı arsenalı mövcuddur. Burada müəllifin daxili aləmi, onun sosial, psixoloji kimliyinin təhkiyəsinə təsiri məqamlarının diqqətə alınması heç şübhəsiz ki, yeni dilçilik araşdırmaları formatının məsələyə cəlb olunmasını labüd edir.

Məlumdur ki, müasir elmi düşüncənin ən aktual və dinamik inkişafda olan sahələrindən olan koqnitiv elmlər konqlomeratı özündə dilçilik, psixologiya, sosiologiya, ədəbiyyatşünaslıq, fəlsəfə kimi elm sahələrinin qarşılıqlı mübadilə formatlı birliyini təcəssüm etdirir. Bu əlaqəlilik fonunda müasir humanitar elmi düşüncəni məşğul edən ən aktual problemlərdən biri də dil kimliyi, dil şəxsiyyəti problemdir. Koqnitiv elmlər (koqnitiv dilçilik, koqnitiv psixologiya, koqnitiv ədəbiyyatşünaslıq və s.) vəhdətinin bütövlükdə multidisiplinar sahə formalaşdırması bu sahədə qərar tutan problemlərin də krossdisiplinar olmasına yol açır. Bu baxımdan təəcəblü deyil ki, “dil kimliyi” problemi də krossdisiplinar, yəni fənnlərarası əlaqə, “çarpazlaşma” formatında mövcudluq tapan bir problem kimi bir çox elm sahələrinin müştərək maraq obyektini təşkil edir. Bununla bəzə, heç şübhəsiz ki, “dil kimliyi” probleminin tədqiqi işində əsas “güc” məhz, lingvistik araşdırmalar üzərində düşür. Məhz, XIX əsr dilçiliyində fərdin psixoloji özəlliklərinin onun nitqi ilə əlaqəlilik məqamına diqqətin artması dil kimliyi probleminin ilkin nəzəri təhlil zəminin formalaşdırılmasına şərait yaratmışdır. Məlumdur ki, ilk olaraq, “ümumi dilçiliyin atası” sayılan V.F.Humboldt bu problemin ilkin nəzəri təhlil konturlarını cizməyə müvəffəq olmuşdur.

Xatırladaq ki, A.Axundovun da bildirdiyi kimi, "V.Humboldtun dilin ayrı-ayrı fərdlərin fəvqündə durması haqqındakı fikri əsasında sosioloji dilçilik məktəbi; ...dili ayrı-ayrı fərdlərin təfəkkürü ilə bağlaması ideyasından psixoloji dilçilik cərəyanı; ...onun "dil ayrı-ayrı fərdlərin milli mədəniyyətə münasibətini ifadə edir" fikri əsasında estetik dilçilik cərəyanı; Humboldtun "Xalq ruhu" anlayışından isə dilçilikdə etnopsixologizm cərəyanı yaranmışdır" (2, s.23).

Mahiyət etibarilə dil kimliyi problemi bütün bu cərəyan və istiqamətlərin araşdırma sahələrinin kəsişmə nöqtəsində qərar tutan qəliz və çoxrakurslu problemdir. Belə ki, fərdin, xüsusilə də yaradıcı şəxsin dil kimliyi bilavasitə dilinin daşıyıcısı olduğu toplumun etnomentallığını əks etdirməklə etnopsixologizmin maraq dairəsinə daxildir. Digər tərəfdən yaradıcı şəxsin fərdi psixo-emoşional özəllikləri psixoloji cərəyan nümayəndələrinin fikirlərinin, habelə ümumilikdə psixolinqvistik araşdırmalarının elmi müddəalarının nəzərə alınmasını labud edir. Habelə dil kimliyi ideyasının xalqın tarixi ilə bağlılığı burada etnolinqvistik, antropoloji dilçilik, linqvokulturologiya kimi sahələrin elmi doktrinalarından da faydalanmaq zərurəti yaradır.

Xatırladaq ki, xalqın dili ilə onun ruhunu ayırılmaz vəhdətdə nəzərdən keçirən V.F.Humboldt insanın sosial mövcudluğunun ilkin və əsas formasını bilavasitə onun millətinə aidiyyətində, deməli, "xalq ruhunun" tərkib hissəsi olmasında görürdü. Dilçi dili yalnız onun nitqə reallaşma formatı qismində, daha dəqiq desək, dilin nitqə münasibətini aspektində tədqiq etməklə kifayətlənməyib, dilin "nitqə sadəcə məhsul olaraq (bilavasitə dilin məhsulu olaraq – B.M.) deyil, ... eləcə də onun (dilin) hissi qavrayış və təfəkkür fəaliyyətinə münasibətini" də araşdırmağın vacibliyini vurğulayırdı (3, s.75).

Göründüyü kimi, burada bir növ fərdin dili, xalqın dili, xalqın ruhu və eləcə də onun hissi qavrayış və təfəkkür fəaliyyətinin də yer aldığı qəliz "matrisa" ilə qarşılaşmış oluruq: fərd öz xalq ruhundan kənarda mövcud deyil, xalq ruhu isə xalqın dilində təzahür tapır və xalq ruhu ilə üzvi bağlılığa malik olan ayrı-ayrı fərdlərin dili bütövlükdə xalq dilini formalaşdırır. Əks məcradan yanaşdıqda deyə bilərik: xalq ruhu elə həmin ayrı-ayrı fərdlərin hissi qavrayışını, obrazlar sistemi və təfəkkür fəaliyyətini "qidalandırır" yönləndirməklə dəyişir, inkişaf edib, bu və ya fərqli "qəlibə" düşür. Y.A.Yesina və həmkarlarının da qeyd etdiyi kimi, bununla da *Humboldt* xalq ruhu ilə bağlı məqamlarda *əsas diqqəti dil daşıyıcısına, yəni "dil kimliyinə" yönləndirməklə*, "dil şəxsiyyəti" anlayışının *əsas kateqoriyalarının əsaslandırmasını* aparmağa müvəffəq olur. (kursiv bizimdir. – B.M.) (4, s.102). Bu isə, öz növbəsində onu deməyə əsas verir ki, dil kimliyi konsepsiyası Humboldtun dilçilik görüşləri platformunda bilavasitə xalq ruhu konsepsiyasının tərkib hissəsi, onunla üzvi bağlılığa malik olan anlayış kimi nəzərdən keçirilir. Əslində, bu dəyərləndirmə tam məntiqi əsaslandırılmış bir yanaşma olsa da, dil kimliyi anlayışının müasir konseptual bazisini tam dolğun əhatə etdirmir. Belə ki, dil kimliyi konsepsiyasında ilkin nəzəri qaynaq Humboldt görüşləri olsa da, müasir konsepsiya, yəni onun artıq neohumboldtçuluq mərhələsindən sonrakı yeni təfsiri sadəcə xalq ruhu platformu ilə çərçivələnmişdir.

Neohumboldtçuların linqvo-fəlsəfi görüşlərini araşdırmış O.A.Radçenkonun da qeyd etdiyi kimi, L.Vaygerber və məsləkdəşləri dil psixologiyasına nəzərən apardıqları təhlillərində "konkret insanın "dil həyatı"nın hansı şərtlər çərçivəsində cərəyan etməsini, konkret insanın əmək fəaliyyəti və şəxsi həyatında onun şəxsiyyətinin dil tərəfinin (fikirlərinin verbal representasiyasının – B.M.) hansı rol oynamasını" müəyyənləşdirməyi hədəf aldılar. Lakin bununla belə, dilçi ona da diqqət çəkir ki, eyni zamanda neohumboldtçular "dil kimliyi" ideyasını və onun sayısız-hesabsız fərdi təzahür formalarının araşdırılmasını öz nəzəri konsepsiyalarının ana hədəfi etmirdilər (5). Başqa sözlə desək, neohumboldtçuluq Humboldtun nəzəri doktrinalarına istinadən "dil kimliyi ideyasının" konkret dil şəxsiyyəti faktlarına istinadən araşdırmasını əsas məqsədləri etmədən, dil kimliyi konsepsiyasının ümumi nəzəri konturlarının müəyyənənləndirilməsini məqsəduyğun hesab etmişdirlər.

V.f.Humboldtun yaradıcılığının dil kimliyi nəzəriyyəsinin ideya qaynağı olmasını təsdiqləyən daha bir məqam da, onun fərdlik və millilik antinomiyasının dil müstəvisində, yəni

dilçilik aspektində həlli ilə bağlı səsləndirdiyi fikirlərlə bağlıdır. “Fərdiliyin araşdırmasının (söhbət dil individuallığının, təkrarsızlığının araşdırmasından gedir. – B.M.) və eləcə də bu fərdiliyin dəqiə səsizləndirilməsinin dilçiliyin ən çətin problemi olduğunu” vurğulayan alim özünün “Dilin xarakteri (xasiyyəti) və xalqın xasiyyəti” adlı tədqiqatında yazır: “Dil, bütün kənar müdaxilə və təsirlərə baxmayaraq, öz fərdiliyini, təkrarsızlığını saxlayır. Bu təkrarsızlıq onun dilində əks olunduğu kimi, xasiyyətində də yaşadılır. Bu səbəbdən də dil yalnız və yalnız öz “xasiyyəti” çərçivəsində mümkün olan təsirləri qəbul edir”. Və dilçiyə görə, “dilin fərdiliyi, əslində fərqliliklərin vəhdətidir”. Humboldt, habelə fərdi kimlik və millilik kimlik qarşılaşdırması məqamına yanaşmasını dərinləşdirərək, onu da qeyd edir ki, dil özünün bütün bu təkrarsızlığı və fərdiliyi ilə ayrı-ayrı individlərə təsir edir: dilin individuallığı fərdin individuallığına analogiə mahiyyət kəsb edir (6, s.370). Başqa sözlə desək, dilçi milli dil kimliyinin təkrarsızlığını vurğulamaqla bərabər, onun ayrı-ayrı fərdi dil kimliklərinin məcmusu kimi ortaya çıxdığına diqqət çəkir. Digər tərəfdən, dilçi həmin individual dil kimliklərinin mütləq şəkildə fərdləri olduqları toplumların dil kimliyinin təsiri ilə formalaşdığını da xüsusilə vurğulayır. Bununla da, dilçi milli dil kimliyi ilə fərdi dil kimliyinin üzvi bağlılıq və qarşılıqlı şərtlənməsinin “daxili mexanizmlərinə” işıq salır. Göründüyü kimi, bütün bunlar daha sonra Leo Vayşgerberin dil kimliyi konsepsiyasında daha da geniş şəkildə işıqlandırılmış dil kimliyi iyerarxiyası modelinin ilkin nəzəri əsaslarını formalaşdırır. Eləcə də, biz burada N.S.Trubetskoyun simfonik və fərdi dil kimliyi qarşılaşdırması modelinin nəzəri qaynağını da təsbit etmiş oluruq.

Humboldtun “dildə fərdi və kollektiv olanın antinomiyası”nı dəyərləndirmiş Ə.Rəcəbov alimin fikirlərini belə şərh edir: Humboldtla görə, “dillər xalqların yaradıcılıq məhsuludur, onlar eyni zamanda ayrı-ayrı fərdlərin yaradıcılıq məhsulu kimi də qalır, çünki *dil ayrı-ayrı fərdlərin ağızında yaradılır və yaşayır. Danışan ayrı-ayrı şəxslərdir, bu cəhətdən dil fərdlərin yaratmasıdır*. Lakin Humboldt göstərdi ki, *dil ayrıca fərdin ixtiyari yaradıcılığı deyildir, həmişə bütün xalqa məxsusdur*, çünki dil xalq yaradıcılığı kimi ayrı-ayrı şəxslərin yaradıcılığından zəmanə əvvəl gəlir. *Dil ayrıca şəxsin dünyagörüşünü ifadə edir, lakin şəxs həmişə mənsub olduğu xalqdan asılı olur*” (kursiv bizimdir. – B.M.) (7, s.151).

Tədqiqatımızın obyektinə baxımından, bizi gender fərqliliklərinin dildəki inikası, ayrı-ayrı fərdlərin dil şəxsiyyətindəki təzahür formaları yaxından maraqlandırır. Bu baxımdan V.f.Humboldtun “Cinslər arasındakı fərq və onun orqanik təbiət təsiri” adlı araşdırmasında səsləndirdiyi fikirlər xüsusilə marağımızı cəlb edir. Kişi başlanğıcının daha müstəqil olduğunu, qadın təbiətinin isə daha həssas və mərhəmətli olduğunu önə sürən mütəfəkkir dilçi qeyd edir ki, birinci halda fəaliyyət tərəfi üstünlük təşkil etdiyi halda, ikinci halda əks-təsirə, cavab reaksiyasına, təəssüratə istinad edilir. Dilçiyə görə, qadının və kişinin gücü həmin gücün istiqamətinə görə fərqlənir. Belə ki, qadın öz həyatı fəaliyyətində ətraf ələmdən təsirlənərək öz daxili ələmindən qaynaqlanan gücü təkrarən sosioma qaytarır (8, s.148). Yəni qadın təəssüratını refleksiyaya çevirərək, emosional intellekt faktına transfer edərək, habelə empatiya formatına salaraq, təkrarən ətraf ələmə yönləndirir.

Humboldtun fikrinə, nitq və onun qavranılması dil fəaliyyətinin müxtəlif formalarıdır, nitq qabiliyyətinin iki tərəfidir. O göstərir ki, söz yalnız fərdin nitqində tam müəyyənlik əldə edir. Lakin bu zaman *danışan və dinləyən eyni bir əşyanı müxtəlif cəhətdən qavrayır və söz müxtəlif fərdi məzmun verir. Heç kim sözü tamamilə eyni mənada qəbul etmir*” (kursiv bizimdir. – B.M.) (7, s.150). Yəni, əslində hər bir kommunikasiya prosesində anlama anlamamaya bərabər olur. Belə ki, hər bir fərd qarşı tərəfin səsləndirdiyi mətni, informasiyanı öz koqnitiv pəncərəsinə nəzərən mənimsəyir. Deməli, kommunikasiya prosesinin müvəffəqiyyəti üçün təkə danışanın deyil, eləcə də həmin mətni qəbul edən, informasiya kodlarını deşifrə edən də dil kimliyi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. “Humboldt yazır ki, buna görə də danışanların bir-birini qarşılıqlı anlaması eyni zamanda anlaşılmazlıqdır, fikir və hissələrdəki razılıq eyni zamanda itxiləldir. Nitqdə anlama və anlamama antinomiyası özünü bunda

göstərir” (7, s.150). Biz, bunu Ə.Babayevanın Robert Lyuis Stivenzonun “Dəfinələr adası” romanının tərcüməsinin təmsalında izləyə bilərik. Məsələn, orijinal mətnə oxuyuruq: “*It was not very long after this that there occurred the first of the mysterious events that rid us at last of the captain, though not, as you will see, of his affairs*” (9, s.6). Həmin parçanın Ə.Babayeva tərəfindən dilimizə edilmiş tərcüməsində isə deyilir: “*Tezliklə qəribə bir hadisə baş verdi ki, bunun da nəticəsində nəhayət, kapitandan canımız qurtardı. Ancaq onun özündən xilas olmaq da, irəlidə görəcəyiniz kimi, zəhlətökən işlərdən xilas ola bilmədik*” (10, s.5). Göründüyü kimi, orijinal mətnə kapitana əməlləri ilə bağlı dəyərləndirməsi perspektivə işarə ilə implisit şəkildə verilmişdir: “... *that rid us at last of the captain, though not, as you will see, of his affairs*”. Lakin bundan fərqli olaraq, Ə.Babayevanın tərcüməsində neytral *affairs* sözünün mətnə implisit şəkildə verilmiş və perspektivdə ifadə ediləcəyi bildirilən neqativ altmənəsi açıq şəkildə dilə gətirilmişdir: “... *irəlidə görəcəyiniz kimi, zəhlətökən işlərdən xilas ola bilmədik*”. Müqayisə üçün deyək ki, N.K.Çukovski tərəfindən rus dilinə edilmiş tərcümə varinatında həmin “işlərin” neqativ səciyyələndirməsi təqdim edilir: “*Вскоре случилось первое из тех загадочных событий, благодаря которым мы избавились наконец от капитана. Но, избавившись от него самого, мы не избавились, как вы сами увидите, от его хлопотных дел*” (11). Tərcümədə ingilis dilindəki mürəkkəb cümlənin “verilmə formatı” eyni şəkildə iki müstəqil cümləyə bölünməsi), habelə neytral *affairs* sözünün mənfi konnotasiyalı deşifrəsi ilk olaraq, onu ehtimal etməyə imkan verir ki, Ə.Babayevanın tərcüməsi orijinal mətnə deyil. İkincisi isə onu deyə bilərik ki, Ə.Babayevanın rus dili variantındakı *хлопотные дела* “başagürcü işlər”, “çətinlikli işlər” söz birləşməsinin, məhz “zəhlətökən işlər” kimi tərcümə edilməsi bilavasitə onun dil kimliyindən qaynaqlanan səciyyələndirmədir.

Xatırladaq ki, *affair* sözü– “1. iş; 2. (cəmdə: *affairs*) işlər; məşğuliyyət; 3. macərə; 4. eşqbazlıq, roman” anlamını ifadə edir. Bu sözün öz ilkin mənasında aid olduğu kontekstə müvafiq olaraq, əlavə konnotasiyalar kəsb edə bilər. Məsələn: *It is an affair of a few days* “Bu bir neçə günün məsələsidir (işidir, problemdir)” Verilmiş mətn parçasının tərcüməsi ilə bağlı bizim marağımızı oyadan digər məqam həmin sözün cəm formasının əlavə mənadasiyyətiliyi ilə bağlıdır. Belə ki, ingilis dilində “*affair*” ismi cəm kateqoriyasının göstəricisini qəbul etdiyi yəndə “məşğuliyyət” mənasını qazana bilər. İstənilən halda, hətta son işlənmə situasiyasında da neqativ konnotasiyadan kənar neytral semantika təsbit edilə bilər. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, Ə.Babayeva rus tərcümə variantının təsirinə çıxış edərək həmin sözə daha yüksək intensivliyə malik neqativ konnotasiya qazandırmışdır. Onu da xatırladaq ki, “zəhlətökən” sözü yazıçı tərəfindən fərqli əsərlərində və fərqli kontekstlərdə, fərqli situasiya və ya əşyalara nəzərən dəfələrlə işlədilmişdir. Bu isə heç şübhəsiz ki, müəllifin şəxsiyyətini ifadə edən dil kimliyindən, konkret desək, onun şizoidliyə yaxın təbiətindən qaynaqlanır. Məlumdur ki, alman psixiatri və psixoloq E.Kreçmer insanın psixi təbiətindən, kommunikasiya vərdişlərindən, habelə fikirlərinin ifadəsi baxımından yararlandıqı təhkiyə formatından irəli gələn fərqliliklərə malik olduğunu ortaya qoymuşdur. Kreçmerə görə, şizoid şəxsiyyət tipi avistik təcrid (özünü təcrid), bu və ya digər dərəcədə sosiofobluq, fərqlilik (qəribəlik), yeni ideya və nəzəriyyəyə bağlılıqda fanatik sadiqlik, pedanlıq, ironiklik, istehzalıq, kəskin və ya kinayəli ifadələrə meyillik, fikirlərini və özlərini dolğun şəkildə ifadə etməkdə çətinlik, ünsiyyət problemi, intensiv kommunikasiya trafikini yaratmaqda çətinlik və s. bu kimi xüsusiyyətlər xasdır (12). Fikirlərimizin təsdiqi üçün Ə.Babayevanın müsahibələrindən birində səsləndirdiyi fikirlərə və apardıqı paralellərə, yararlandıqı metaforalara diqqət edək: “*Qarğa dəstə ilə gəzir, qartal isə tək uçur və tənhalıqdan qorxmur... Sənətkar da yaşadığı dövrün igidi, qəhrəmanıdır. Şübhəsiz, əgər əyilmir, sınımur, qorxmursa. Lakin düz-düzü, əyrini-əyri göstərməkdən çəkinir, qorxur, dil döndərsə, onda heç sənətkar deyil... Sənətkar təkdir – heç bir ittifaq, birlik onu nə həqiqət yolundan azdırma bilər, nə də ağı at üstə qaldıra bilər... Yazıçıya isə lazım olan dörd divardır, bir qələm, bir də ağı kağız. İstedad nə yalanı, nə də tabeçiliyi qəbul etmir. Onu*

dabamından soyurlar, rüşvət deyil – deyə, salamını almırlar, gicgahına güllə tuşlayırlar, lakin yolundan döndərə bilmirlər.

Bütün bunlardan sonra yazıçı yoldaşlardan soruşmaq istədim: İndiki vaxtda “Yazıçılar Birliyi”nin varlığına ehtiyac varmı?..” (13).

Göründüyü kimi, fikirlərindəki deklarativlik, qeyri-apeyativlik Ə.Babayevanın şəxsiyyətinin şizoidliyə yaxın olduğunu və onun dil şəxsiyyətinin də bundan ciddi təsirləndiyini söyləməyə əsas verir. Xatırladaq ki, V.Karasikin də qeyd etdiyi kimi, dil kimliyi nəzəriyyəsi sahəsindəki son dövr araşdırmalarda həm Hippokratın temperament bölgüsü (fleqmatik, xolerik, sanqvinik, melanxolik), K.Yunq qarşılaşdırmalarında ekstraversiya – introversiya, həm E.Bern təsnifatı (“Valideyn”, “Yetkin”, “Uşaq”) nəzərə alınmaqdadır. Dilçi habelə bu sırada dil kimliyi sahəsindəki müasir tədqiqatlarda şizoid, narsis, mazoxist, isterik və s. şəxsiyyət tiplərinin də fərqləndirməsinə istinad edilmişdir (14, s.87). Ə.Babayevanın tərcüməsində “sərbəst interpretasiya” məqamına qayıdaraq qeyd edərk ki, şizoid psixotipli şəxslərin liqvo-personoloji lüğəti üçün “zəhlətökən” və yaxın semantikalı sözlərin yüksək işlənmə tezliyi ilə seçilməsi adi haldır. Bu onların şəxsiyyətinin mənfi və müsbət aspektdə səciyyələndirməsi səpkisində dəyərləndirilməməlidir: burada söhbət introversiyaya malik şəxslərin ifrat intensivliklə seçilən kommunikasiya trafikinə reaksiyasından gedir. Məhz, şəxsiyyət özəlliyinin fərqliliyi də Humboldt antinomiyasının doğruluğunu, yəni “əslində anlamın bir anlamama olduğunu” əyani şəkildə ortaya qoyur.

Ədəbiyyat

1. Qurbanov A. Ümumi dilçilik, II Cild, Bakı: “Maarif”, 1993, 548 s.
2. Axundov A. Ümumi dilçilik, Bakı: Maarif, 1979, 254 s.
3. Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию, Москва : Прогресс, 2000. 400 с.
4. Есина Е.А. Корн М.Г. Ковалёва Г.Н. Генезис понятия «языковая личность» в истории западноевропейской философской мысли // Вестник МГУКИ, 2015, 2 (64) с. 101-105, <https://cyberleninka.ru/article/n/genезis-ponyatiya-yazykovaya-lichnost-v-istorii-zapadnoevropeyskoy-filosofskoy-mysli>
5. Радченко О.А. Язык как мирозидание: Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства, Москва, 1997, <https://www.dissertat.com/content/yazyk-kak-mirosoznanie-lingvofilosofskaya-kontseptsiya-neogumboldtianstva>
6. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа. Перевод О. А. Гулыга // Философская антропология Вильгельма фон Гумбольдта, Москва: Прогресс, 1985, (с. 370-381)
7. Rəcəbov Ə. Dilçilik tarixi, Bakı: “Maarif”, 1987, 538 s
8. Гумбольдт В. О различии между полами и его влиянии на органическую природу. Перевод О. А. Гулыга // Философская антропология Вильгельма фон Гумбольдта, Москва: Прогресс, 1985, (с.142-159).
9. Robert Louis Stevenson. Treasure Island-[http://www1.udel.edu/LLL/language/deutsch/handouts/summer 2015/Schatzinsel E.pdf](http://www1.udel.edu/LLL/language/deutsch/handouts/summer%202015/Schatzinsel%20E.pdf)
10. Stivenzon R. L. Dəfənlər adası. (tərcümə edən: Ələviyyə Babayeva) Bakı: “Öndər”, 2004, 216 s.
11. Стивенсон Р. Л. Остров сокровищ, (Переводчик: Н.К. Чуковский) http://librebook.me/treasure_island/vol1/
12. Кречмер Э. Строение тела и характер, Москва : Педагогика-Пресс, 1995. 608 с [https://www.gumer.info/bibliotek Buks/Psihol/Krechm/02.php](https://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Psihol/Krechm/02.php)
13. Akif Əli. 3-cü yazı. akifali.com/az/wp-content/uploads/2017/01/AA-3-cu-yazi-kitab.doc
14. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж // Язык. Текст. Дискурс: ББК 881.0. Межвузовский научный альманах / Я 41. Под ред. Г.Н. Манаенко. Выпуск 5. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2007. с. , с.86-89, <https://elibrary.ru/item.asp?id=21136032>

Б.Мамедова

**О роли идей В.ф.Гумбольдта в формировании теории «языковой личности»
(в свете гумбольдтовских антиномий)**

Резюме

В статье говорится о заслугах В.ф.Гумбольдта в становлении теории языковой личности. Автор выявил, что в формировании концепции языковой личности немаловажную роль сыграли лингвофилософские антиномии основоположника общего языкознания. Автор также делает упор на то, что в деле установления интенсивного межличностного общения достаточно весомую роль играет адекватное оценивание антиномии о «понимании и непонимании». Известно, что Гумбольдт исходил из того факта, что в норме в общение бывают вовлечены носители различных языковых личностей и эта данность, по мнению ученого, делала невозможной ситуацию полного и обоюдного понимания, в результате чего «понимание было равно непониманию». Иллюстрируя данную гипотезу Гумбольдта, автор статьи прибегает к примеру из переводческого текста, сделанного А.Бабаевой.

B.Mammadova

**On the Role of Wilhelm von Humboldt's Ideas
in the Formation of "Language Personality" Theory
(In the Context of Humboldt's antinomies)**

Summary

This article deals with the analysis of Wilhelm von Humboldt's services in the sphere of the "language personality" theory. The author determines the important role of linguo-philosophical antinomies in the conception of "language personality" presented by the founder of general linguistics. It becomes clear that in the "language personality" theory the idea of the confrontation of the national and individual personalities is first put forward by Humboldt. The author stressed the importance of adequately acceptance of the antinomy of "understanding is a misunderstanding" in the successful organization of communication traffic of the various language personalities. It is clear that having based on the idea of drawing various language personalities into the process of communication just Humboldt put forward "each understanding is a misunderstanding" in reality, that is principally the impossibility of complete or detailed understanding. The author has explained this concept on the basis of the example on the fact of free interpretation in A. Babayeva's translation process.

*Rəyçi: filol.f.d., dos. A.Bayramova**Redaksiyaya daxil olub: 17.07.2019*